

De îndată ce roștiți cuvântul „ideal“ într-o conversație între prieteni sau într-o adunare sau întrebați auditoriul: „Avem nevoie de un ideal în viață?“, întrebarea declanșează imediat o controversă. Pentru unii dintre interlocutorii dumneavoastră, idealurile trebuie să fie proscrise, fiind primejdioase. Pentru alți interlocutori, dimpotrivă, idealurile sunt necesare și viața nu poate fi concepută în afara lor.

Continuând discuția, vă veți da seama că reacțiile opuse pe care le suscitați nu provin doar de la indivizi diferiți, ci de la fiecare individ în parte. În realitate, contradicția există în fiecare dintre noi... Se întâmplă rar ca cineva să fie, în mod categoric, total „pentru“ sau „împotriva“ idealului. Cel mai adesea, adoptăm ambele poziții în același timp! Idealul este un lucru pe care, în forul nostru interior, îl iubim și de care ne temem. Ne trezește interesul și neîncrederea. Într-un fel de *double bind**, sau de dublă constrângere, ne uităm cu invidie, chiar cu nostalgie, la indivizii care trăiesc pentru niște idealuri și, totodată, ne

* Dublă legătură, în engleză (N.t.).

simțim puțin ușurați când vedem că propria noastră viață nu a fost invadată de acești tovarăși incozi.

CUM SE EXPLICĂ ACEASTĂ AMBIVALENȚĂ?

Rațiunile pentru care suntem atrași de ideal sunt evidente. Simțim într-adevăr că urmărirea unui ideal oferă un răspuns la eterna întrebare a ființei umane: aceea privind sensul vieții. Este un imens avantaj. Indivizii care se dedică unei cauze superioare, unei idei înălțătoare, unui absolut (fie că este vorba de frumusețea artistică sau de cunoașterea științifică, de perfecțiunea personală, de armonia cu semenii, de iubire, de apărarea celor oprimați, de solidaritate, de revoluție, de comuniunea cu natura, de mistica fuziune cu universul), acești indivizi știu de ce există. Fericiți cei idealști, căci a lor este împărăția sensului...

Dar și rațiunile de a păstra rezervă pe această temă sunt la fel de puternice. O surdă reticență ne frânează entuziasmul. Oare spre ce dependență, spre ce excese sau deziluzii mă va duce idealul meu? se întreabă oricare dintre noi. Nu cumva sunt pe punctul de a-mi consacra întreaga viață unei idei lipsite de consistență, mincinoase, tiranice? Aceste întrebări nu ne dau pace. A poseda un ideal nu înseamnă oare a fi deposedat de sine însuși? A adera la un ideal nu înseamnă a fi înregimentat, alienat? Noțiunea de ideal comportă o idee de angajare totală a sinelui, de abdicare de la independența personală, chiar de sacrificiu al propriei vieți, ceea ce este în dezacord total cu spiritul individualist al epocii noastre. Nu e o întâmplare faptul că acei contestatari din mai '68 considerau idealurile ca pe niște instrumente

de aservire, în aceeași categorie cu autoritatea, „modelele de viață“, „exemplele mărețe“, „figurile eroice“, „regulile morale“. Pentru eliberarea individului, insistau participanții la mișcarea din '68, trebuie să fie abolite aceste figuri ale dominației.

Suspiciunea față de idealuri este alimentată de psihanaliză. Pentru Freud, idealurile erau pur și simplu „iluzii“ (acesta e cuvântul pe care îl folosește în *Viitorul unei iluzii*¹), iluzii pe care oamenii le inventează spre a eluda dificultatea de a trăi. Într-o scrisoare adresată lui Jung, părintele psihanalizei își mărturisește repulsia față de ceea ce el numește cu dispreț „vorbăria despre ideal”². De fapt, din punct de vedere psihoterapeutic, atitudinea idealistă este întotdeauna destul de problematică: ea ține, în cel mai bun caz, de un mecanism inconștient de sublimare a impulsurilor, de compensare a frustrărilor libidoului. În cel mai rău caz, ea este un simptom de nevroză.

Suspiciunea noastră față de ideal este, de asemenea, o consecință a criticii nietzscheene. Nietzsche a rostit o condamnare fără drept de apel împotriva idealurilor. Idealismul, ca teorie filosofică și, mai cu seamă, ca postură psihologică, a fost ținta principală a filosofului de la Sils-Maria. Idealurile, scria el, nu sunt nimic altceva decât niște „minciuni“. Ele nu au mai multă realitate decât ficțiunile pe care le îndrăgesc filosofii și teologii de două mii cinci sute de ani, și anume: absolutul, esența, cerul ideilor, împărăția lui Dumnezeu, raiul, frumosul în sine, adevărul sau, de asemenea, „lucrul în sine“ kantian. După modelul acestor ficțiuni, idealurile te fac să crezi că există, dincolo de realitatea înconjurătoare, o altă lume, o lume eterată, imaginară, suprasensibilă, imaculată, veșnică, „o lume în care nu există suferință”³. Altfel spus, „o lume ascunsă“.

¹ Freud, *L'Avenir d'une illusion*, PUF, 1973, p.44.

² „Dacă există o vorbărie despre ideal, trebuie s-o respingem într-un mod pe cât de politic, pe atât de ferm“ (Freud, *Lettre à Jung*, 10 ianuarie 1912).

³ Nietzsche, *La Volonté de puissance*, II, § 10, traducere în franceză de Geneviève

Această lume ascunsă ideală, sublinia Nietzsche, este refugiul oamenilor deveniți prea slabi pentru a înfrunta viața reală. Idealistul este așadar o ființă care fuge de realitate, în lipsa capacității de a lupta cu viața. El este un decadent care a renunțat la voința de putere. Pe scurt, antiteza exactă a supraomului pe care Nietzsche îl dorea pentru regenerarea omenirii...

Tot astfel, cum am putea să dăm uitării compromisurile idealismului în aventura totalitară a secolului XX? Oare nazismul nu s-a construit pe idealul purității rasiale, iar comunismul pe acela al societății fără clase? În ambele cazuri, idealismul a fost motorul unui voluntarism sălbatic care a dus la barbarie. Toate caracteristicile regimurilor totalitare, cum ar fi delirul purității politice, recursul la violență spre a face ca realitatea să se adapteze utopiei, idealizarea conducătorului, distrugerea societății în vederea construirii unei societăți noi, toate aceste caracteristici dovedesc o preferință pentru gândirea pură în dauna celei reale, o negare a realității în folosul abstracțiunii. Or, această preferință și această negare constituie, după cum vom vedea, esența însăși a atitudinii idealiste. Amintirea acelor compromisuri în aventura totalitară este esențială în judecata pe care o emitem astăzi asupra idealurilor. În pragul secolului al XXI-lea, nu ne mai este cu puțință, și nici nu ne mai este îngăduit, să stabilim același raport naiv pe care bărbații și femeile secolului XIX îl aveau cu idealurile lor. Pentru strămoșii noștri, idealurile aveau vocația de a fi aplicate. Materializarea lor în viața reală se impunea ca un imperativ categoric. „Idealism” însemna „progresism”. Astăzi, această legătură de încredere s-a rupt. Știm de acum că aplicarea idealurilor este adesea cel mai scurt drum spre infern.

Reticențele noastre față de idealism provin și din bilanțul afișat de idealurile cele mai incontestabile, cele mai profitabile omului, cele pe care le reprezintă în special știința, tehnica, medicina, statul-providență, acțiunea umanitară. Cea de-a doua jumătate a secolului XX a revelat amploarea efectelor perverse ale acestor idealuri, dezvăluind prin aceasta chiar partea întunecată a voinței de a face bine. Astfel, tehnostiința realizează marele vis al bunăstării și al abundenței, dar ea este totodată răspunzătoare de degradarea ecosistemului planetar. Cercetările biomedicale sunt o sursă de binefaceri, dar cine poate ști ce tragedii vor ieși din cutia Pandorei a anumitor cercetări precum clonarea? Statul-providență reprezintă o minunată întruchipare a idealului solidarității, dar el nu duce lipsă de observatori care să denunțe consecințele nefaste ale creșterii sale. Până și acțiunea umanitară face obiectul criticilor, unii experți arătând că ea dăunează populațiilor ajutate chiar din cauza ajutoarelor care le sunt destinate.

În sfârșit, ce să mai spunem de noile radicalități, de extremismele care renasc astăzi? Integrismele religioase, îndeosebi, ne duc cu gândul la amenințări teribile. Teroriștii islamici sunt, să nu ne îndoim de acest lucru, niște idealști, ale căror acte barbare confirmă în mod elocvent ceea ce experiența totalitară ne învățase deja, și anume că în spatele idealismului se află un geniu rău care se numește „distructivitate”.

Acestea sunt cauzele sentimentelor contradictorii pe care le trezește în noi noțiunea de ideal. Idealul ne atrage pentru că dă sens existenței. Datorită lui putem nădăjdui să trăim la un diapazon superior. Dar, totodată, un reflex de prudență ne avertizează de pericolele lui. Îl privim așadar cu interes și reticență, cu nostalgie și

suspiciune. Îl dorim și îl refulăm. Idealul, în fond, seamănă cu marea dragoste. Îl așteptăm, visăm la el, ne-ar plăcea să ne anime existența, dar ne temem de schimbările profunde pe care apariția lui le va genera. Ne temem de furtuna pe care el o va aduce în viețile noastre.

Din acest moment, scopul acestei cărți devine mai precis. Vrem să ieșim din această ambivalență, să rupem această *double bind*. De aceea, vom reabilita noțiunea de ideal, o vom reaseza în centrul psihologiei umane. Idealul, după cum vom vedea, nu este un simplu epifenomen al vieții psihice. El vine din străfundul ființei noastre. Printre toate faptele psihice, emoția, inteligența, imaginația, memoria, comunicarea, ceea ce ne definește cel mai bine ca ființe umane este aspirația către ideal. Idealul este semnătura umanității noastre.

Dar această reabilitare nu trebuie să fie însoțită de orbire. Nu s-ar putea pune problema revenirii la idealismul candid al strămoșilor noștri. Ar fi un lucru criminal să predicăm un idealism care să uite de rătăcirile tragice ale secolului XX. Așadar, spunem „da“ idealismului, dar cu anumite condiții. Da, cu condiția să extirpăm violența care îl însoțește. Da, cu condiția să-l vindecăm, o dată pentru totdeauna, de distructivitate.

CAPITOLUL I

IDEALUL ȘI VALOAREA

LIBRIS

„Idealurile sunt diverse“, spunea Victor Hugo în 1875. Era epoca în care limba franceză șovăia încă între două forme de plural pentru cuvântul „idéal“. Se spunea, fără deosebire, „idéals“ sau „idéaux“. În această privință, utilizarea limbii de către vorbitori a tranșat problema. Cea de a doua formă a sfârșit prin a prevala*. Dar, în ceea ce privește fondul, constatarea pe care o făcea Hugo este de actualitate și constituie punctul de plecare al oricărei reflecții asupra idealismului. Idealurile, într-adevăr, sunt nenumărate... Ce-ar fi dacă am începe prin a ordona această mulțime?

IDEALURILE COLECTIVE ȘI IDEALURILE PERSONALE

La o privire de ansamblu asupra imensului câmp al idealurilor, reperăm cu ușurință o linie de demarcație între două mari grupe. Există, mai întâi, grupa idealurilor care se referă la sfera colectivă, adică cele care au ca obiect ameliorarea „vieții împreună“. Acestea sunt idealurile de

* Dictionarul dificultăților limbii franceze semnalează dubla tendință: potrivit preceptelor Academiei franceze, pluralul „idéaux“ este folosit mai degrabă în limba tehnică a filosofiei și matematicilor, în vreme ce „idéals“ ar fi rezervat limbajului literaturii, artelor frumoase și moralei (apud *Dictionnaire des difficultés de la langue*

justiție socială, de democrație, de patriotism, de drepturi ale omului, de progres uman, de transmitere a cunoștințelor, de fericire familială, de asistență umanitară, de politețe. Aceste idealuri se aplică unor comunități umane, comunități cu dimensiuni foarte mici (o familie) sau foarte mari (o clasă socială, o națiune, întreaga omenire).

Acestor idealuri referitoare la viața colectivă li se opune o a doua grupă de idealuri, centrate pe viața personală. Astfel, putem avea ca ideal să ducem o viață intensă, bogată, creatoare; să profităm în mod hedonist de toate plăcerile vieții, să ne bucurăm de clipa care trece; să ne îmbogățim viața lăuntrică și să-i dezvoltăm potențialul; să trăim în armonie cu natura; să fim poeți; să ne sculptăm eul după modelul așa-numitului *honnête homme* din secolul al XVII-lea*, sau al înțeleptului antic... Spre deosebire de idealurile din prima grupă, care sunt orientate spre ceilalți, spre semenii, aceste idealuri au particularitatea de a fi orientate spre personalitate, spre eu. Ele sunt „ego-centrate”. În timp ce primele vizează dezvoltarea colectivă, celelalte vizează creșterea personală. Obiectul lor principal este realizarea sinelui.

Desigur, urmărind idealurile colective, individul are în vedere totodată și realizarea sinelui. Cine s-ar putea îndoi de acest lucru? Dacă mă dedic acțiunilor umanitare, dacă mă angajez în lupta pentru democrație, dacă fac totul pentru fericirea familiei mele, pentru a-mi apăra patria, pentru a ajuta țările sărace și pentru a ocroti copiii, eu creez în felul acesta nu doar condițiile progresului semenilor mei, ci și pe cele ale propriei mele creșteri. Idealurile îndreptate către exterior favorizează, în consecință, satisfacția interioară. Cu toate acestea, există o diferență: în cazul lor, realizarea sinelui nu este scopul în mod direct căutat.

* Noțiune esențială a moralei mondene din secolul al XVII-lea, desemnând un model uman demn de urmat: omul de lume, plăcut și distins atât prin maniere, cât și prin spirit. (N.t.)

Ea nu este decât o consecință indirectă a angajării mele în slujba unor idealuri care sunt orientate către exterior. Deși cele două grupe de idealuri converg spre un același rezultat, orientarea lor inițială nu este mai puțin divergentă, iar acest lucru ne îndreptățește să le împărțim în două grupe distincte.

Acestea sunt, așadar, cele două mari categorii de idealuri. Unele vizează transformarea vieții în comun. Le putem numi „idealurile colective”. Celelalte vizează transformarea vieții personale. Acestea sunt „idealurile eului”. În primul caz, o comunitate umană este ceea ce constituie materia idealului: se urmărește modelarea acestei comunități (cercul apropiaților, patria, genul uman), imprimându-i forma idealului. Se are în vedere un „noi ideal”. În celălalt caz, se ia drept materie a idealului eul intim, interioritatea, comportamentul personal, urmărindu-se un „eu ideal”.

Ambiția acestei cărți este aceea de a studia idealismul în toată diversitatea lui și, în consecință, de a vorbi despre idealurile „eului” și totodată despre cele colective. Putem spune, *a priori*, că domeniul nostru de cercetare este întins... Revoluționarul, hedonistul, patriotul, înțeleptul, aventurierul, îndrăgostitul, artistul, militantul pentru drepturile omului etc. vor fi obiect de studiu dacă își urmăresc scopul cu pasiunea exclusivă care caracterizează idealismul.

Dar, vor exista și obiecții ca, de exemplu, este oare inteligent să scriem o carte despre un subiect atât de vast? Cititorul nu are de ce să fie preocupat. Obiectivul nostru este, de fapt, foarte bine delimitat. Nu ne propunem o analiză a conținutului tuturor idealurilor posibile... Ne vom mărgini să descriem *atitudinea idealistă*. Este vorba pur și simplu de o analiză a experienței psihologice a „urmăririi

unui ideal”, oricare ar fi acesta. Ce înseamnă „a avea un ideal”? Ce se petrece în forul meu interior atunci când îmi „fixez” un ideal, când încerc „să ating” un ideal? — și aceasta, independent de natura lui.

Acesta este firul conducător al acestei cărți — o carte care nu pretinde în niciun fel să fie o „sumă” exhaustivă asupra idealurilor. Ne propunem doar să scriem un eseu de psihologie a idealului. Căutarea idealului ne interesează mai mult decât idealul însuși. Drumul contează pentru noi mai mult decât punctul de sosire. Vrem să dezvăluim scopul idealului în general, și nu conținutul unui anumit ideal. Vrem să punem în evidență actul urmăririi, și nu ceea ce este urmărit. Pentru a ne exprima proiectul în termenii fenomenologiei, să spunem că vom încerca să descriem „conștiința idealului”.

Ipoieza noastră este că, dincolo de diversitatea lor, idealurile au la bază un numitor comun. Oricare ar fi domeniul lor de aplicație, fie că aparțin sferei „pluralului noi” sau aceleia a „eului”, ele reflectă aceeași conștiință a idealului. Idealurile sunt în număr infinit, dar atitudinea idealistă este una singură.

VALORI ȘI IDEALURI: O DIFERENȚĂ DE NATURĂ

Acestea fiind spuse, să intrăm în miezul problemei. Cea dintâi particularitate pe care o prezintă atitudinea idealistă este similitudinea ei cu „aderarea la niște valori”. La prima vedere, „a avea un ideal” este același lucru cu „a avea niște valori”. Idealul și valoarea par să aparțină aceleiași familii și par să fie făcute din aceeași substanță.

Aceste două noțiuni sunt înrudite, având amândouă un caracter normativ. Ele indică și una, și cealaltă faptul că există o „datorie de îndeplinit”, o „sarcină de realizat”. Ele sunt de ordinul lui „a trebui să fie”, și nu de acela de „a fi”. Fixând un ideal și fixând o valoare, eu desemnez, în ambele cazuri, ceva de preț în opinia mea. Afirm importanța pe care o capătă pentru mine justiția sau frumusețea, veracitatea, solidaritatea, democrația, armonia cu aproapele, sinceritatea, adevărul științific. Declar că acțiunile vizând aceste diferite obiective sunt bune. Dar, dincolo de această afinitate, diferențele nu întârzie să apară. O examinare mai aprofundată ne arată că noțiunile de ideal și de valoare nu coincid cu adevărat.

Valoarea are drept caracteristică faptul că poate cunoaște grade variate. Ea nu este întotdeauna situată în zona intensităților ridicate. Ea corespunde uneori unor lucruri care nu au, la urma urmei, decât o mică importanță pentru mine. Astfel, pot recunoaște valoarea frumuseții, fără să dau însă prea mare importanță frumuseții. Pot proclama valoarea științei, mulțumindu-mă foarte bine cu incultura mea științifică și nefiind interesat de noile descoperiri. Pot declara „că trebuie să protejăm natura”, fără ca totuși să plasez responsabilitatea ecologică în prim-planul îndatoririlor umane. Valorile la care indivizii aderă se situează adesea într-o satisfăcătoare medie. Ele constituie obiectul unei adeziuni moderate, al unei încuviințări din vârful buzelor, la limita indiferenței.

Lucrurile stau cu totul altfel în cazul idealului. A avea un ideal înseamnă a stabili imediat prețul cel mai ridicat. Idealul ignoră jumătățile de măsură. El nu desemnează doar ceea ce are „valoare pentru mine”, ci și ceea ce are „cea mai mare valoare”. Idealul este de ordinul

superlativului. El indică nu doar ceea ce trebuie făcut, ci și ceea ce trebuie neapărat făcut, cu orice preț, uneori cu prețul vieții. Cu idealul, cursorul intensității se află în poziția maximală. Dacă putem revendica fără prea mare energie o valoare, dacă putem proclama că ea face parte din „sistemul nostru de valori”, rămânând totuși aproape indiferenți față de ea, în schimb nu ne este îngăduit să aderăm la un ideal doar pe jumătate... sau atunci acesta nu e un ideal. Moderația nu se potrivește cu idealismul. A fi animat de un ideal înseamnă a fi entuziast, pasionat, angajat.

Astfel, deși idealul și valoarea aparțin aceleiași familii, deși ele indică „ce trebuie făcut”, există între ele o diferență nu de grad, ci de natură. Există între ele distanța de la relativ la absolut, de la finit la infinit.

Să observăm de pildă doi indivizi care sunt preocupați de solidaritate, însă unul dintre ei consideră solidaritatea ca pe una dintre valorile sale, în vreme ce al doilea o consideră ca pe idealul său. Pentru cel dintâi, solidaritatea este un simplu element într-un ansamblu de norme etice, care mai conține de altfel și cetățenia, libertatea, laicitatea, respectul față de legi, egalitatea între bărbat și femeie, demnitatea, loialitatea, antirasismul. Acest individ se străduiește, cu mai multă sau mai puțină ardoare și constanță, să aplice solidaritatea în viața lui. Interesul pe care i-l poartă variază în funcție de împrejurări, uitând chiar de ea din când în când. Recunoaște valoarea solidarității, dar poate foarte bine să nu se arate el însuși foarte solidar în raporturile sale cu semenii.

Pentru cel de-al doilea individ, solidaritatea constituie axa însăși a existenței lui. El se simte complet mobilizat de idealul său. Aceasta este o cauză superioară căreia i se dedică trup și suflet. Este pentru el un soi de

religie seculară. Vom vedea, de altfel, că există numeroase asemănări între credința religioasă și ceea ce s-ar putea numi „credința idealistă”.

Valoarea și idealul se deosebesc printr-o a doua trăsătură. Valorile sunt de ordinul pluralității, în timp ce idealul este mereu de ordinul unicității. Un individ aderă în mod obișnuit la mai multe valori, dar el n-ar putea avea decât un sigur ideal. Sistemul lui de valori reunește elemente multiple și eterogene: astfel, de pildă, în societățile occidentale, valorile obișnuite ale unui individ sunt libertatea, egalitatea, democrația, demnitatea persoanei, justiția, egalitatea șanselor, libertatea de expresie, egalitatea juridică între bărbați și femei, libertatea de confesiune, respectul față de diferențele sexuale, nediscriminarea, toleranța. În schimb, pentru fiecare individ, idealul îmbracă un caracter de unicitate. În el este inserată o clauză de exclusivitate. A urmări mai multe idealuri în același timp este aproape la fel de imposibil și de absurd ca a pretinde să trăiești o pasiune amoroasă pentru mai multe persoane în același timp.

Această opoziție între multiplicitatea valorilor și unicitatea idealului decurge din condițiile diferite ale formării lor. Sistemul de valori al unui individ este rezultatul unei transmițeri prin mediul familial și social. Sub efectul a ceea ce Émile Durkheim numea „presiunea societății”, individul se impregnează de majoritatea valorilor care, într-o perioadă dată, sunt prezente în conștiința colectivă. Este aidoma unui burete care absoarbe mediul ambiant. El devine, în urma acestei impregnări, rezumatul conștiinței colective, oglinda diversității exigențelor morale ale societății în sânul căreia trăiește. Sistemul său de valori reflectă toate fațetele morale, toate preocupările etice ale epocii sale. Această

formare prin contagiune, prin împregnare, este ceea ce explică tocmai caracterul de multiplicitate pe care-l prezintă un sistem de valori.

Idealul are o geneză diferită. El rezultă nu dintr-o împregnare prin mediu, adică dintr-o presiune exterioară, ci dintr-o alegere deliberată făcută de individ. Limba franceză subliniază acest caracter decizionar, al posturii idealiste prin verbe la forma reflexivă: „se donner un idéal“/ a-și dăruie sieși, a-și alege un ideal, „se forger un idéal“/a-și făuri un ideal. La un anumit moment din istoria sa personală, moment situat adesea în adolescență, individul a ales, dintre multiplele valori pe care le avea la dispoziție, o valoare particulară, căreia a decis să i se dedice cu totul. El a plasat această valoare în vârful ierarhiei sale etice. A ipostaziat-o. Această valoare a devenit idealul său.

SPUNE-MI CE IDEAL AI...

În timp ce sistemul de valori este rezultatul unei moșteniri primite de individ într-un mod aproape pasiv, idealul provine dintr-o alegere. El se sprijină pe un act de libertate. Valorile sunt produsul determinismului social și familial, în vreme ce idealul este fructul liberului arbitru. Alegându-și idealul, individul își afirmă identitatea personală. El se alege pe sine însuși.

De aici și contribuția pe care noțiunea de ideal poate s-o aducă la înțelegerea psihologică a indivizilor. Idealul este o prismă prin care se dezvăluie personalitatea profundă. Și, în consecință, noțiunea de ideal este îndreptățită să revendice un loc de prim-plan în acea parte a psihologiei numită „caracterologie“.

Caracterologia s-a născut la începutul secolului XX, având ca punct de plecare lucrările a doi profesori de psihologie de la universitatea din Groningen, Gérard Heymans și Enno Dirk Wiersma. Ea a fost la modă în anii '50, după care a fost întru câțva abandonată de către psihologi, dar revine în forță în zilele noastre, mai ales sub influența „dezvoltării personale“. Scopul caracterologiei este de a distinge temperamentele individuale, „tipurile psihologice“, în funcție de criterii precum emotivitatea sau stabilitatea emoțională, introversiunea sau extraversiunea, activitatea sau non-activitatea, primaritatea sau secundaritatea. Aceste criterii, care au fost stabilite de Heymans și Wiersma, au fost reluate și dezvoltate de către René Le Senne în magistralul său *Tratat de caracterologie*, apărut în 1945 și care și astăzi continuă să fie o referință⁴. Ele permit clasificarea indivizilor în categorii distincte: de pildă pasionatul, sentimentalul, sangvinicul, flegmaticul, apaticul, colericul, nervosul.

Marele merit al caracterologiei este acela de a fi demonstrat că indivizii se deosebesc prin modul lor de funcționare mentală, prin raportul lor cu semenii, prin felul lor de a-și administra emoțiile, de a se motiva, de a analiza problemele, de a lua decizii. De aceea, ea reprezintă un instrument indispensabil cunoașterii ființei umane. Dar, în opinia noastră, ea prezintă un mare dezavantaj, și anume acela că nu acordă niciun loc noțiunii de ideal. Caracterologii multiplică criteriile de diferențiere între indivizi, dar nu se gândesc deloc, în general, să-i claseze pe aceștia în funcție de aspirațiile lor către tot ceea ce este mai elevat. Or, pentru a cunoaște cu adevărat un individ, nu este oare esențial să știm *dacă* acest individ are un ideal și *care* anume este acest ideal? Putem oare pătrunde în adâncul unei ființe dacă nu cunoaștem panta ascendentă a vieții ei? Pentru a sonda

⁴ René Le Senne, *Traité de caractérologie*, PUF, 1945.

rinichii și inima, nu trebuie să avem o idee precisă despre valoarea morală pe care individul a așezat-o în centrul existenței lui și a ridicat-o la rangul de ideal? Oare nu cumva a omite această dimensiune înseamnă o cunoaștere fragmentară a ființei umane? „Pune să defileze prin fața ochilor tăi seria de lucruri pe care le venerezi și poate că ele îți vor dezvălui legea fundamentală a ființei tale, scria Nietzsche. Căci veritabila ta esență nu e situată în străfundul tău, ea este situată deasupra ta, la o înălțime ametoitoare⁵.“

S-o spunem cu tărie: diferențele cu adevărat semnificative între indivizi nu provin din opozițiile caracterologice tradiționale între activitate și nonactivitate, emotivitate și nonemotivitate, introversiune și extraversiune etc., ci din impulsul venit din lăuntrul lor, care îi împinge spre o *vocație* anume. Această *vocație* poate fi dorința de a face să domnească dreptatea, dorința de a se angaja în politică, de a participa la acțiunea umanitară, de a contribui la progresul științific. Ea poate fi dorința de a realiza, după exemplul lui Rousseau, un vis de transparentă a inimilor sau de a se autodepăși prin performanțe sportive sau, de asemenea, de a se îmbogăți spiritual, de a se consacra unei activități artistice, de a cunoaște reușita în viața de familie.

Această *vocație* este adevăratul nucleu al ființei. În plus, ea constituie un factor determinant al alegerii profesionale. Nu e un lucru indiferent, în pragul vârstei adulte, să decizi că devii medic, avocat, profesor, ziarist, inginer, comerciant, meșteșugar, psihoterapeut, manager, editor, muzician, militar. Prin aceste alegeri se dezvăluie idealul care-l animă pe individ și, ca urmare, prin aceasta, ceea ce se poate numi „temperamentul său psihospiritual“. Și reciproc: exercitarea unei meserii consolidează în general *vocația* individului. Profesia îl înrădăcinează pe individ în

idealul său. Pe măsura derulării vieții sale profesionale, soldatul se impregnează mai mult de idealul său de onoare și de patriotism, profesorul de misiunea sa de transmitere a cunoștințelor, medicul de rolul său altruist, cercetătorul de virtuțile cunoașterii, artistul de valoarea frumuseții.

Caracterologia este condamnată să lase să scape printre ochiurile ei ceea ce constituie esențialul personalității dacă nu va ține seama de această *vocație* în slujba unui ideal. Diversitatea *vocațiilor* este ceea ce explică, la urma urmei, diversitatea temperamentelor și a profilurilor psihologice. Actul fondator al identității personale este cel prin care îți dăruiești un ideal. Spune-mi ce ideal ai și îți voi spune cine ești...

⁵ Nietzsche, *Le Gai Savoir*, Gallimard, colecția „Idées”, 1985, cartea IV, § 377.